

dr Maria Królicza
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Instytut Edukacji Przedszkolnej i Szkolnej

SZTUKA JAKO ŚRODEK EDUKACJI PATRIOTYCZNEJ DZIECI W RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ XXI WIEKU

Edukacja patriotyczna nabiera w Polsce nowego znaczenia w związku ze zmianami politycznymi, społecznymi i kulturowymi początku XXI wieku. Fakt uzyskania pełnej niepodległości przez Polskę i w następstwie zmiany ustrojowej w kraju spowodowały, że nasz kraj stał się członkiem Unii Europejskiej, co otworzyło granice państwa i stworzyło warunki do swobodnego przemieszczania się, bezpośredniego poznawania innych kultur, ludzi, ich obyczajów. Warunki te powodują, że w osobowym kontakcie z innymi narodami, ich codziennością, życiem i pracą rodzi się refleksja nad własną tożsamością Polaków. Problem ten, z racji trudnych dziejów Polski, zawsze był obecny w refleksji o kondycji Polaków i Polski. Stał się też istotnym zagadnieniem wychowania Polaków i, przez wieki, Polak – patriota był ideałem wychowania¹.

Aktualne zmiany znacząco wpływające na określenie się tożsamości Polaków rodzą niepokój o zatarcie wielu cech tożsamościowych. „Wyciszenie tych niepokojów prowadzi z jednej strony do stanowisk wypracowujących modele edukacyjne „wychowania Europejczyka”, dla którego podstawą będzie poczucie przynależności do nowego typu zbiorowej tożsamości, poczucie przynależności do Europejczyków. Z drugiej strony zachodzące współczesne procesy polityczne wskazują, że intensywnie funkcjonują systemy edukacyjne broniące narodowej tożsamości, zmierzające do formowania poczucia przynależności narodowej mieszkańców powstałych i powstających nowych państw, państw budujących swą niepodległość według historycznych kanonów państw narodowych. Oczywiście wydaje się funkcjonowanie alternatywy: albo nowa narodowość – Europejczyk albo poczucie przynależności do korzeni narodowych, świadomość bycia np. Słowakiem,

¹ Zagadnienie to, w różnych aspektach, omawiane jest w licznych opracowaniach historycznych, pedagogicznych, politologicznych. Ich przykładem są m.in. prace: S. Lempicki, *Polskie tradycje wychowawcze*, Warszawa 1936; Ł. Kurdybacha, *Ideal wychowawczy w rozwoju dziejowym*, Warszawa 1948; E. Paruzel, *Ideal wychowawczy Narodowej Demokracji i próby jego realizacji na przełomie XIX i XX wieku*, Toruń 1993; K. Jakubiak, *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji*, Bydgoszcz 1994; *Patriotyzm. Tożsamość narodowa. Poczucie narodowe*, red. E. Nowicka-Włodarczyk, Fundacja „Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji”, Kraków 1998; *Wokół problemów tożsamości*, red. A. Jawłowska, Warszawa 2001; *Z dziejów polskiego patriotyzmu: wybór tekstów*, red. J. Kłoczowski, Kraków 2007.

Włochem, Polakiem, a więc tożsamość – Polak, Słowak, Włoch itd.”². W działaniach edukacyjnych najefektywniejsze wydają się być te, które dopełniają się wzajemnie z obu wskazanych kierunków. Działania, które ugruntowują poczucie tożsamości narodowej ze świadomością bycia jednocześnie częścią większej całości wyrosłej ze wspólnej kultury, o zbliżonych źródłach, formujących mentalność Europejczyka.

Trwające dyskusje o kształcie współczesnego patriotyzmu, wychowania patriotycznego, mechanizmach wspierających czy też utrudniających ten proces wskazują na istotne zadanie – sprecyzowanie współczesnego patriotyzmu, opisanie tego zjawiska oraz opracowanie nowych mechanizmów formowania postaw patriotycznych, z uwzględnieniem aktualnych uwarunkowań socjokulturowych. Zasadna w tym kontekście wydaje się teza, że „we współczesnych uwarunkowaniach wychowanie patriotyczne wysokiej jakości, wolne od ksenofobii, zaściankowości, nacjonalistycznych czy wręcz szowinistycznych cech, jest możliwe do realizacji w łączności z edukacją wielokulturową. Oba te procesy winny stanowić komplementarną całość już na poziomie edukacji przedszkolnej i być prowadzone w sposób odpowiedni do możliwości rozwojowych dziecka”³. Szczególnego znaczenia nabiera odniesienie się w tych komplementarnych działaniach do kultury.

Kierunek oddziaływania patriotycznego wskazany wyżej pociąga za sobą przygotowanie i prowadzenie trudnego, wieloaspektowego procesu edukacyjnego. Jednak świadomość odwołania się do kultury polaryzuje te działania i ułatwia nieco ich dobór. Punktem wyjścia jest w tym przypadku rozumienie samej kultury. Antropolodzy kultury tworzą teorie, które w różny sposób precyzują to zjawisko, jednak najczęściej zwraca się uwagę na to, że kultura jest wytworem intelektualnego, duchowego wysiłku człowieka w relacji z otaczającym go światem⁴. Wielość definicji kultury powoduje, że eksponowane są różne jej aspekty, akcentuje się różne jej elementy, ale właśnie owy osobowy wymiar kultury jest jej cechą podstawową. To człowiek jest twórcą kultury, a więc myśli, idei, dzieł. Jest więc człowiek twórcą kultury, ale też jej odbiorcą. Z natury swej ma możliwość jej rozeznania, przeżywania i oceniania, ale musi być także do jej tworzenia i odbioru przygotowywany. Służyć temu ma edukacja kulturalna, która jest „sposobem ratunku człowieka z chaosu życia, z wewnętrznej i zewnętrznej niewoli, drogą wiodącą ku temu, by jego egzystencja stała się prawdziwie ludzka w świecie urządzonym po ludzku”⁵. Tym światem najbliższym jest dom rodzinny i ojczyzna.

² M. Królicza, *Koncepcja wychowania patriotycznego w przedszkolu wobec nowych strategii edukacyjnych zjednoczonej Europy (poszukiwanie źródeł w polskich idealach wychowania)*, [w:] *Twórczość i nowoczesność w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. U. Ordon, A. Pękala, Częstochowa 2008, s. 22.

³ M. Królicza, *Drama w wychowaniu patriotycznym i w edukacji wielokulturowej*, [w:] *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna na początku XXI wieku. Wyzwania i konteksty*, red. M. Królicza, E. Piwowarska, E. Skoczylas-Krotla, Częstochowa 2007, s. 206.

⁴ Por. A. Rodziński, *Osoba. Moralność. Kultura*, Lublin 1989, s. 229–230.

⁵ *Edukacja kulturalna a egzystencja człowieka*, red. B. Suchodolski M. Królicza, *Drama w wychowaniu patriotycznym i w edukacji wielokulturowej*, [w:] *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna na początku XXI wieku. Wyzwania*

W tym świetle widoczny staje się związek między problematyką kultury, edukacji kulturalnej (w tym edukacji przez sztukę) z problematyką tożsamości narodowej i edukacji patriotycznej.

Wskazanie w tytule niniejszych rozważań sztuki jako środka patriotycznego oddziaływania wymaga jednak bliższego określenia. Dzieje pojęcia „sztuka” wskazują na dużą dynamiczność zmian w jego definiowaniu i związane z tym problemy⁶. Jednak aktualnie rozumie się sztukę jako akt tworzenia i jego wytwór, który cechuje się pięknem (budzi zachwyt, szokuje, jest harmonijny) i jest wyrazem artystycznej ekspresji autora⁷. Tak więc do sztuki zalicza się (w tradycyjnym znaczeniu) literaturę, malarstwo, rzeźbę, muzykę, architekturę. Dzieła z tych zakresów są wynikiem aktu twórczego autora żyjącego w określonym czasie, wśród otaczających go idei, wydarzeń poruszających jego wrażliwość i aktywność. Ale także dzieła te rodzą przeżycie estetyczne rozumiane jako stany psychiczne człowieka będące wynikiem kontaktu z dziełem sztuki, reakcją na jego piękno i wartość. Do przeżycia estetycznego jest zdolny tylko człowiek, jak mówili starożytni Grecy (Platon, Arystoteles czy Plotyn), człowiek ma bowiem zdolności umysłu i zmysłu umożliwiające przeżycie dzieła oraz zawartych w nim idei poprzez współgranie piękna dzieła z pięknem tkwiącym w odbiorcy, bądź poprzez poddanie się pięknu dzieła. Zdolności takie ma więc też dziecko, a jak wskazują badania psychologiczne, jego odczucie i wyrażanie piękna nie ma sobie równych, artyzm dziecięcej twórczości jest wielką wartością dla dzieci i dorosłych⁸. Można i należy te właściwości wykorzystać również we wspieraniu kształtowania się dziecięcych relacji z ojczyzną, a więc w edukacji patriotycznej.

Edukację patriotyczną określić można jako „obszar edukacyjny, który obejmuje czynności nauczyciela i rodziców umożliwiające nabycie przez dzieci i młodzież poczucia tożsamości narodowej, państwowej i społecznej poprzez poczucie przynależności regionalnej; czynności te odnoszą się do dostarczania wiedzy o ojczyźnie w wielu wymiarach (geograficznym, historycznym, psychologicznym, państwowym), formowania pozytywnych emocji i uczuć, jakie rodzi ojczyzna, jej historia, symbole narodowe, tradycje oraz stymulowania działań na rzecz regionu („małej ojczyzny”) i całej wspólnoty kulturowej, narodowej, państwowej („duża ojczyzna”)”⁹. W tak rozumianej edukacji patriotycznej istotna jest świadomość

i konteksty, red. M. Królicza, E. Piwowarska, E. Skoczylas-Krotla, Częstochowa 2007, M. Królicza, *Drama w wychowaniu patriotycznym i w edukacji wielokulturowej*, [w:] *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna na początku XXI wieku. Wyzwania i konteksty*, red. M. Królicza, E. Piwowarska, E. Skoczylas-Krotla, Częstochowa 2007, M. Królicza, *Drama w wychowaniu patriotycznym i w edukacji wielokulturowej*, [w:] *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna na początku XXI wieku. Wyzwania i konteksty*, red. M. Królicza, E. Piwowarska, E. Skoczylas-Krotla, Częstochowa 2007, Warszawa 1986, s. 8.

⁶ Por. Wł. Tatkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa 1976, s. 21–61.

⁷ Tamże, s. 40–46.

⁸ Por. m. in. *Teoria wychowania estetycznego. Wybór tekstów*, red. I. Wojnar, Warszawa 1997; *Dziecko w świecie sztuki. Nauczyciele nauczycielom*, red. B. Dymara, Kraków 1996; A. Trojanowska-Kaczmarska, *Dziecko i twórczość*, Wrocław 1971; *Dziecko i sztuka*, red. W. Szlufik, Anna Pękala, Częstochowa 2000.

⁹ M. Królicza, *Edukacja patriotyczna*, [w:] *Nowe oblicza pedagogiki. Pojęcia. Przedstawiciele. Literatura*, red. A. Marzec, E. Sadowska, E. Piwowarska, Częstochowa 2008, s. 76.

owej tożsamości, która jest jednym z „pojęć nauk społecznych, charakteryzujących się wieloznacznością”¹⁰. W dyskusji wokół tego zagadnienia pojawia się określenie tożsamości jako fenomenu, który opiera się na „identyfikacji, czyli utożsamiania się z pewnymi konfiguracjami wartości, faktów historycznych i wzorów kulturowych”¹¹. Tak więc prezentacja dzieciom owych faktów historycznych, dostarczanie im wzorów kulturowych zawartych w dziełach sztuki oraz wspomaganie w ich przeżywaniu może być drogą do identyfikowania się z narodem, którego członkowie tę sztukę tworzyli, do budowania dziecięcej tożsamości narodowej. Mimo, że każde z dzieci ma indywidualnie ukształtowane struktury psychiczne, to jednak wiele informacji odbierają one podobnie dzięki jednorodności wspólnej kultury, w której przebywają, a ich doświadczenia, przeżycia bywają podobne w wyniku kontaktu ze sztuką rozwijającą się w tej kulturze. „Czerpanie tożsamości z zewnątrz podkreślał Levi-Strauss, wskazując jej dwoiste społeczne źródło: mikrostrukturalne i wypływające z szerszej społeczności i jej kultury. Ten drugi system sam jest złożony i stawia zadanie indywidualnej syntezy”¹². Również Erik H. Erikson wskazywał na znaczenie wpływów społeczno-kulturowych na kształtowanie się tożsamości indywidualnej¹³, w której tożsamość narodowa ma szczególną pozycję. Rodzi się jednak istotne dla nauczyciela, rodzica pytanie: Jak organizować kontakt dziecka ze sztuką, aby wspomagał kształtowanie się relacji dziecka z ojczyzną? Jak efektywnie posługiwać się sztuką jako środkiem wychowania patriotycznego? Są to w rzeczywistości pytania o metodę pracy wychowawczej z dzieckiem.

Odpowiedzi na postawione pytania są trudne z różnych względów, ale jednym z nich jest ten, że w kontekście powyższych rozważań zakłada się, iż ojczyzna jest wartością, którą należy dzieciom przybliżyć, ukształtować do niej właściwy stosunek. Problem dydaktyki wartości jest wyjątkowo złożony i trudny do rozwiązania. Niemniej jednak stanowi sens wychowania i w dotychczasowym dorobku myśli pedagogicznej był tematem wielu koncepcji. Tradycja dorobku metodyki wychowania patriotycznego, będącego elementem składowym wychowania moralnego w ogóle, wskazuje na trzy główne grupy metod. Zalicza się do nich grupę metod kształtujących intelekt dziecka (metody informacyjne), metody kształtujące jego uczucia (metody interioryzujące) oraz metody kształtujące wolę dziecka (regulatory postępowania)¹⁴. Odnoszą się one do trzech komponentów każdej postawy, w tym postawy wobec ojczyzny. W związku z tym ich wykładnia jest bezpośrednio z ojczyzną związana. Zatem metody informacyjne to pogadanki o ojczyźnie, czytanie wiadomości, oglądanie map Polski, zagadki

¹⁰ E. Bielska, *Konteksty społeczeństwa globalnego a perspektywy tożsamości*, [w:] *Tożsamość osobowa a tożsamości społeczne. Wyzwania dla edukacji*, red. T. Bajkowski, K. Sawicki, Białystok 2001, s. 28.

¹¹ Tamże, s. 29.

¹² A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005, s. 105.

¹³ E. Erikson, *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004.

¹⁴ Por. K. Kotłowski, *Rzecz o wychowaniu patriotycznym*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 91–92.

o ojczyźnie, rozmowy z ciekawymi ludźmi itd. Posługiwanie się metodami z drugiej grupy ma na celu „poszerzanie i pogłębianie „ja” wychowanka aż do jego utożsamienia się z własną ojczyzną, a potem z ludzkością”¹⁵ i opiera się na rozbudzaniu dziecięcych emocji, uczuć, wyobraźni. I właśnie w tej grupie metod znajdują się te, które wykorzystują sztukę. Każda z dziedzin sztuki winna być przez nauczyciela wykorzystywana. Tutaj odnajdujemy metodę opracowywania dzieł literackich, oglądania sztuk teatralnych o tematyce patriotycznej, oglądanie filmów o takiej treści, wystaw, zwiedzanie muzeów z dziełami dziedzictwa narodowego, udział w uroczystościach narodowych. Stosowane są także metody regulujące zachowanie, zwłaszcza w sytuacji dostrzeżonych niewłaściwych zachowań, np. zakazy, nakazy, pochwały, nagany, ale powinny być one stosowane sensownie, zasadnie, z poczuciem wrażliwości na dziecko i sytuację. Kary nie zdają egzaminu w wychowaniu patriotycznym i mogą tylko pogłębiać niechęć do ojczyzny, postawy odrzucenia czy izolacji od wartości narodowych i samej ojczyzny.

W odniesieniu do dziecka w wieku przedszkolnym i młodszoszkolnym konieczna jest wnikliwsza analiza, opracowanie i dobór określonych metod z uwagi na właściwości rozwojowe dzieci. Interesująca nas szczególnie grupa metod interioryzujących zawiera opracowaną i zweryfikowaną metodę pracy w przedszkolu pod nazwą *Prezentacja dzieł sztuki*¹⁶. Przesłanką dla prowadzenia tej metody jest wspomniane już bogactwo walorów wychowawczych, które niesie ze sobą sztuka. Szczególnie istotne są jej możliwości uwrażliwienia na piękno ojczyzny, dobro tkwiące w dziele artystycznym jako wartość estetyczna i moralna. Podstawy teoretyczne dla prowadzenia takiej metody dają prace m.in. Ireny Wojnar¹⁷.

Podstawowe walory tej metody to:

- ✓ uświadamia dzieciom istnienie świata sztuki narodowej;
- ✓ zapoznaje ze słynnymi dziełami polskiej kultury;
- ✓ stwarza możliwości do przeżywania różnorodnych treści narodowych;
- ✓ uwrażliwia na odbiór ekspresyjnych środków wyrazu;
- ✓ umożliwia przeżywanie piękna, którym jest dzieło – akt pracy ludzkiej.

Walorowość tej metody powoduje, że naturalnie, bardzo intensywnie rozwija się wrażliwość dziecka, jego emocje, uczucia, którym towarzyszy zawsze odniesienie do ojczyzny – Polski. Stosując tę metodę, nauczyciel czy rodzic komentuje dzieło, natomiast podając jego tytuł i autora już może przekazać jego związek z ojczyzną. Bez uczenia się informacji „na pamięć”, w drodze przeżywania percypowanego dzieła dziecko trwale zapamiętuje niesione przez nie treści. Silniej zapamiętuje fakty historyczne, społeczne zawarte w dziele literackim, w tekście piosenki czy pieśni, pokazane na obrazie czy w rzeźbie. Walory te będą wykorzystane, jeżeli nauczyciel będzie prawidłowo stosował tę metodę. Ważna przy tym jest świadomość

¹⁵ Tamże, s. 95.

¹⁶ M. Królca, *Edukacja przedszkolna. Przewodnik dla studentów*, Częstochowa 2004, s. 25.

¹⁷ I. Wojnar, *Estetyka i wychowanie*, Warszawa 1964.

mość pewnych etapów jej wykorzystania, szczególnie w odniesieniu do dzieci przedszkolnych i uczniów klas młodszych. Najefektywniej realizuje się ją w następujących sześciu etapach¹⁸:

Etap pierwszy – *demonstracja dzieła sztuki*. Zacząć należy od prezentacji wybranego przez nauczyciela dzieła. Powinno być ono odpowiednio dobrane do tematyki tygodniowej pracy edukacyjnej w przedszkolu lub nawiązywać do tematu kompleksowego. Prezentacja powinna odbywać się w optymalnych warunkach dla danego rodzaju dzieła, aby nie rozpraszać dziecięcej uwagi. Najefektywniejsza jest prezentacja w formie bezpośredniej, np. wybrana rzeźba w plenerze, obraz w oryginale w muzeum lub w galerii, utwór muzyczny wykonany przez doskonałych muzyków i przedstawiony w filharmonii czy za pomocą wysokiej jakości nośnika dźwięku, film w kinie lub na dobrym odtwarzaczu itd. Po pierwszej prezentacji następuje kolejny etap.

Etap drugi – *określenie charakteru dzieła*. Nauczyciel na przykład prowadzi rozmowę z dziećmi o charakterze dzieła, uściśla i uzupełnia uzyskane informacje. Podaje proste wiadomości o jego specyfice bez konieczności prowadzenia wykładu czy długich objaśnień. Nie należy zanudzać dzieci szczegółami, teorią estetyki, prowadzić ścisłej analizy. Wystarczające jest uświadomienie, z jakiej dziedziny sztuki jest to dzieło i jak określa się jego formę (np. dzieło plastyczne – obraz olejny, akwarela, rzeźba – pomnik, popiersie itd., czy dzieło muzyczne – pieśń, opera, utwór instrumentalny itp.). Po tym następuje etap wprowadzający autora dzieła.

Etap trzeci – *wskazanie autora dzieła*. Nauczyciel podaje imię i nazwisko autora, przybliży czas, w którym tworzył poprzez odniesienie się do typowych cech danego okresu, z którymi dzieci mogły się spotkać lub do wydarzeń historycznych ważnych dla ojczyzny. Nie powinno się podawać szczegółowych not biograficznych autora, ale podstawowe informacje z jego życia o charakterze ciekawostek, np. znane fakty z dzieciństwa czy opisujące jego wyjątkową postawę życiową, twórczą. Informacje powinny być krótkie, treściwe, nie więcej niż 5, 6 faktów i nie powinno się „odpytywać” dzieci z zapamiętanego materiału. Istotny staje się po takich informacjach następny etap.

Etap czwarty – *zwrócenie uwagi na charakterystyczne cechy dzieła jako elementu kultury narodowej*. Jego realizacja w odniesieniu do małych dzieci jest wyjątkowo trudna. Wymaga wiedzy z wielu dziedzin sztuki, z historii ojczyzny, świadomości cech określanych jako narodowe i do tego zdolności przełożenia tej wiedzy na poziom małego odbiorcy i podanej w interesującej formie. Musi to być proste, krótkie wypunktowanie cech narodowych dzieła, bez wykładu i męczących dla dzieci opowieści. Nauczyciel powinien wskazać takie cechy, z którymi dziecko może się identyfikować, odnieść je do znanych sobie elementów kulturowej rzeczywistości. Po tym etapie należy kolejny raz zaprezentować dzieło.

¹⁸ M. Królicza, *Kształtowanie relacji dzieci przedszkolnych z ojczyzną metodą „zapoznanie z wielkim człowiekiem”*, [w:] *Wybrane problemy rozwoju i edukacji małego dziecka*, red. M. Królicza, Częstochowa 2001, s. 58.

Etap piąty – *pozostawienie czasu na spontaniczną percepcję dzieła*. Aby dzieło mogło wywołać wrażenie, aby poruszyło emocjonalnie, uczuciowo, aby rozbudziło ciekawość konieczne jest kolejne przedstawienie go tak, aby każde dziecko miało wystarczająco dużo czasu na jego poznanie. Nie można przyspieszać tego etapu. Dziecko powinno mieć czas i możliwość powrotu do dzieła, skoncentrowania się na nim, kierowania własną percepcją. W odniesieniu do dzieła neutrwalonego, np. poznanie utworu na koncercie czy oglądanie spektaklu teatralnego nauczyciel może się wspomóc formami pośrednimi, takimi jak nagrania CD, DVD. Dobrze byłoby, aby temu poznawaniu towarzyszył klimat odświętności, niespotykanego wydarzenia w niebanalnym otoczeniu. Prezentacja dzieła literackiego, malarskiego czy muzycznego zawsze powinna uwzględniać subiektywny odbiór, co decyduje o sile i charakterze odczuć, wrażeń, emocji. Treści patriotyczne zawarte w dziele sztuki mają w takiej sytuacji szanse zaistnienia w świadomości bez dodatkowych analiz. To, jak bardzo się to udało, można dostrzec w etapie ostatnim.

Etap szósty – *odtworzenie przez dzieci we własnej twórczej aktywności przeżyć towarzyszących oglądaniu dzieła*. Metoda *prezentacji dzieł sztuki* kończy się aktem twórczym dziecka, który inspirowany jest przeżyciami towarzyszącymi zapoznawaniu się z dziełem. Mogą to być prace plastyczne, próby literackie, małe formy sceniczne – inscenizacje, przedstawienia teatralne, własne choreografie tańców narodowych itp. Własny akt tworzenia silnie aktywizuje dziecko, angażuje je, uwrażliwia, a jednocześnie porządkuje pewne informacje w swoisty dla niego całościowy obraz kulturowego dziedzictwa – początkowo bardzo skromny, uproszczony, niemniej jednak już „własny”. Powstające w ten sposób coraz liczniejsze i coraz bogatsze obrazy prowadzą do identyfikacji z ojczyzną.

Wobec powyższego rodzi się pytanie, jak stosowanie tej metody włączyć w ciąg działań komplementarnych z wychowaniem wielokulturowym, edukacją wielokulturową. Jeżeli rozumiemy edukację wielokulturową jako działania w skali makro- i mikrospołeczności formujące intelektualną otwartość, akceptację różnorodności, szacunek wobec innych kultur i rodzących autentyczne wobec nich zaufanie¹⁹, to dzięki prezentacji dzieł sztuki łatwo można to osiągnąć. Istnieją dwie drogi posługiwania się tą metodą – synchroniczna i asynchroniczna. Pierwsza z nich polega na równoległym prezentowaniu dzieciom dwu dzieł z różnych kultur, dzieł z tego samego okresu, tego samego gatunku, o zbliżonej tematyce i podobnej estetyce. Druga z kolei polega na prezentowaniu i utrwalaniu kontaktu z dziełami kultury narodowej, rozbudzaniu poczucia związku z twórcą i dziełem a dopiero po tym działaniu wprowadzenie przykładowych dzieł z innych kultur. W zależności od rodzaju dzieła, poruszanej tematyki, nastawienia na osiągnięcie specyficznych celów w zakresie całościowego oddziaływania wychowawczego na dziecko, obie drogi mogą być wykorzystywane i okazać się efektywnymi. Realizacja poszczególnych etapów metody z uwzględnieniem dzieł innych kultur wzbogaca

¹⁹ Por. E. Bielska, *Konteksty społeczeństwa globalnego a perspektywy tożsamości*, dz. cyt., s. 35.

wiedzę dzieci o nazwy krajów, nazwiska występujące w innych kulturach (brzmienie), o specyficzne elementy dla danej kultury możliwe do dostrzeżenia przez nie. Komentując podobieństwa i różnice, pozostawiając dzieciom czas na odczuwanie walorów estetycznych, piękno tych dzieł, nauczyciel prowadzi je do rozumienia, że funkcjonują obok nas inne narody, kultury, kraje, które są dla innych ludzi tak ważne, jak nasz kraj dla nas, wspomaga na drodze rozumienia wartości, jaką ma dla nas kraj ojczysty, nasza kultura, sztuka (w tym sztuka ludowa) bez umniejszania wartości innych kultur ani ich wywyższania. Wprowadza w świat współistnienia różnych, odmiennych kultur i osób – Innych – współistnienia opartego na wzajemnej akceptacji.

Zasygnalizowane powyżej etapy stosowania metody wymagają przestrzegania zasad odnoszących się do:

- a) warunków organizacyjnych,
- b) czasu stosowania metody,
- c) sposobu przygotowania nauczyciela,
- d) postawy nauczyciela wobec dzieła sztuki.

Oto kilka z takich zasad: nauczyciel powinien prezentować jedno dzieło w miesiącu (przy synchronicznych działaniach komplementarnych po jednym dziele tylko z dwu kultur), każde kolejno przedstawione dzieło powinno mieć inny charakter, tematykę zdeterminowaną m.in. porą roku oraz merytoryczny związek z prowadzonymi zajęciami edukacyjnymi. Nauczyciel powinien wywołać świąteczną atmosferę, podniosły nastrój, radosny lub poważny (odpowiednio do właściwej percepcji dzieła), aktywizować dzieci do prac organizacyjnych poprzedzających prezentację dzieła. Podstawą jest jednak zasada znajomości przez nauczyciela dzieł sztuki, ich cech, walorów, przydatności do kształtowania postaw patriotycznych oraz bogata wiedza historyczna i estetyczna, która pozwala nawiązywać prawdziwy dialog edukacyjny z dzieckiem uświadamiający mu przynależność do wspólnoty zwanej ojczyzną, która istnieje wśród/obok ojczyzn innych dzieci.

Sztuka jako środek budowania tożsamości narodowej dzieci, ich relacji z ojczyzną funkcjonuje również poza systematycznym oddziaływaniem przedszkola czy szkoły. Wszechobecność dzieł sztuki i łatwość dostępu do nich stwarzają możliwości różnorodnego oddziaływania na świadomość „kim jestem”. Mass media mają ogromną siłę we wskazaniu narodowych korzeni w kontekście innych narodów, kultur, historii czy humanistycznej geografii. Dostarczając określonych informacji, wykorzystując techniczne możliwości do ciekawego poznawania dzieł sztuki, niemożliwe w poznaniu tylko przy pomocy zmysłów (np. powiększenia, przetwarzania, animacje zmian i tworzenia itd.) pobudzają przeżywanie, poczucie dumy, radość i zadowolenie z rodaków i ojczyzny. Coraz widoczniejsze jednak staje się słabe wykorzystanie tych możliwości, a lansowane wytwory kultury masowej w globalnym wymiarze wypierają sztukę narodową z powszechnej świadomości. W tych warunkach tym bardziej warto, aby nau-

czyciele i rodzice świadomie sięgali do dzieł sztuki jako środka wspomagającego formowanie postaw patriotycznych już od najmłodszych lat.

Maria Królicza

Bibliografia:

- Bielska E., *Konteksty społeczeństwa globalnego a perspektywy tożsamości*, [w:] *Tożsamość osobowa a tożsamości społeczne. Wyzwania dla edukacji*, red. T. Bajkowski, K. Sawicki, Trans Humana, Białystok 2001.
- Dziecko i sztuka*, red. W. Szlufik, Anna Pękala, Częstochowa 2000.
- Dziecko w świecie sztuki. Nauczyciele nauczycielom*, red. B. Dymara, Kraków 1996.
- Edukacja kulturalna a egzystencja człowieka*, red. B. Suchodolski, Warszawa 1986.
- Erikson E., *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004.
- Jakubiak K., *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji*, Bydgoszcz 1994.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005.
- Kotłowska K., *Rzecz o wychowaniu patriotycznym*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.
- M. Królicza, *Drama w wychowaniu patriotycznym i w edukacji wielokulturowej*, [w:] *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna na początku XXI wieku. Wyzwania i konteksty*, red. M. Królicza, E. Piwowarska, E. Skoczylas-Krotla, Częstochowa 2007.
- Królicza M., *Edukacja patriotyczna*, [w:] *Nowe oblicza pedagogiki. Pojęcia. Przedstawiciele. Literatura*, red. A. Marzec, E. Sadowska, E. Piwowarska, Częstochowa 2008.
- Królicza M., *Edukacja przedszkolna. Przewodnik dla studentów*, Częstochowa 2004.
- Królicza M., *Koncepcja wychowania patriotycznego w przedszkolu wobec nowych strategii edukacyjnych zjednoczonej Europy (poszukiwanie źródeł w polskich idealach wychowania)*, [w:] *Twórczość i nowoczesność w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. U. Ordon, A. Pękala, Częstochowa 2008.
- Królicza M., *Kształtowanie relacji dzieci przedszkolnych z ojczyzną metodą „zapoznanie z wielkim człowiekiem”*, [w:] *Wybrane problemy rozwoju i edukacji małego dziecka*, red. M. Królicza, Częstochowa 2001.
- Kurdybacha Ł., *Ideal wychowawczy w rozwoju dziejowym*, Warszawa 1948.
- Łempicki St., *Polskie tradycje wychowawcze*, Warszawa 1936.
- Paruzel E., *Ideal wychowawczy Narodowej Demokracji i próby jego realizacji na przełomie XIX i XX wieku*, Toruń 1993.
- Patriotyzm. Tożsamość narodowa. Poczucie narodowe*, red. E. Nowicka-Włodarczyk, Fundacja „Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji”, Kraków 1998.
- Rodziński A., *Osoba. Moralność. Kultura*, Lublin 1989.
- Tatarkiewicz W., *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa 1976.
- Teoria wychowania estetycznego. Wybór tekstów*, red. I. Wojnar, Warszawa 1997.
- Trojanowska-Kaczmarek A., *Dziecko i twórczość*, Wrocław 1971.
- Wojnar I., *Estetyka i wychowanie*, Warszawa 1964.
- Wokół problemów tożsamości*, red. A. Jawłowska, Warszawa 2001.
- Z dziejów polskiego patriotyzmu: wybór tekstów*, red. J. Kloczkowski, Kraków 2007.

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia możliwości wykorzystania sztuki jako środka dydaktycznego w kształtowaniu postaw dzieci wobec ojczyzny. Autorka zwraca uwagę na socjokulturowe uwarunkowania współczesnej edukacji i wynikające z nich wyzwania wobec wychowania patriotycznego. Wskazując na wychowawcze walory sztuki, prezentuje metodę pracy z dziećmi z wykorzystaniem różnych dzieł sztuki oraz zwraca uwagę na kilka ważnych zasad efektywnego jej stosowania.

Słowa kluczowe: wychowanie patriotyczne, sztuka, edukacja przedszkolna.

SUMMARY

The article presents the possibilities of using art as a didactic tool in shaping children's attitudes towards their homeland. The author focuses on socio-cultural conditioning of contemporary education and resulting from it challenges to patriotic education. Referring to the educational value of art, the author presents a method of working with children using various works of art and focuses on some important rules of its effective application.

Keywords: patriotic education, art, nursery school education.

